

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת בבא קמא דף ז עמוד א

גמ'. אלא אמר אביי כדמר וכו'. ברש"י ותוס' מביאים פירושים שונים בסוגיא, ונפרש כמה מהן.

(א) הרי"ף

כתבו התוס' (בד"ה אי דאייקור) וז"ל ורב אלפס מפרש בעשרה ועד מחצה היינו עד שימצא שיקנה אותם לכל הפחות בחצי דמיהן. וגרסין בתר הכי אילימא דזיל ארעתא דכ"ע ודידיה נמי זל בהדייהו אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה, פירוש אפילו הוזלו כ"כ שאפי' המחצה לא יתנו לו לא ליספי ליה כיון דזל ארעתא דכ"ע ושוות מאתים זוז אף לפי הזול. אלא דאייקור כ"ע אפילו טובא נמי ליספו ליה פי' אפילו מוצא שיתנו טפי ממחצה מ"מ ליספו ליה עד שימצא למוכרן בשוין, דמה שאין מוצא למוכרן בשוין לפי שרואין אותו שהוא דחוק וכו' עכ"ל. פירוש הרי"ף צ"ע שאם מדובר בעשיר - דהיינו שיש לו מאתים זוז - למה יתנו לו ממעות צדקה; מה נ"מ שקרקעותיו הוזלו, הרי סוכ"ס עשיר הוא ואינו בדין שיקבל מעות צדקה.

ונראה שיש שתי מצוות בצדקה: (א) לתת מעות למי שהוא עני ממש; (ב) להחזיק ידי מי שאינו עני שלא יעני שכן כתב הרמב"ם בפ"ט מהל' מתנות עניים (הל"ז) וז"ל שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול. ועל זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר החזק בו עד שלא יפול ויצטרך עכ"ל.

ובכך מתפרשת שיטת הרי"ף שאם נתייקרו הקרקעות דכ"ע ושלו הוזלו משום "שאיין מוצא למוכרן בשוין לפי שרואין אותו שהוא דחוק" הריהו בבחינת עשוק שמצות "והחזקת בו" מחייבת לעוזרו שלא יעני. בד"א כשעושקים רק אותו, אולם אם הוזלו כל הקרקעות ואיננו עשוק ליכא מצות "והחזקת בו" שהרי איננו נצרך ועשוק יותר משאר העולם.

ונראה שגם החולקים על פירוש הרי"ף (וביניהם רש"י אליבא דלישנא קמא) מודים לפסק הרמב"ם שיש מצות "והחזקת בו" לעזור לעשוק ולעשיר שמך אף שלא ירד לעניות ממש. אמנם לדעתם היא מצות צדקה בעלמא, ואין רשות לקחת ממון עניים של לקט שכחה ופאה או של מעשר עני עבור החזקת ידי עשיר שלא יעני. וכבר ביארנו בשיעורינו 105) שיש שתי הלכות במעות צדקה: (א) חלות קנין לשבט העניים; (ב) חלות מצוה שחלה בחפצא של צדקה שינתן לעניים. והנה מצות "והחזקת בו" מהווה מצות גברא לעזור לעשיר עשוק שמך. ובכן הראשונים האחרים סוברים שהעברת ממון צדקה שיש בו קנין לשבט עניים לעשיר שמך היא בבחינת גזל עניים. לפיכך אסרו לתת לקט שכחה פאה ומעשר עני לעשיר לצורך מצות "והחזקת בו". אך יש להסתפק מהי דעתם בנוגע להשתמשות בתמחוי וקופה לצורך מצות החזקת עשיר שמך. י"ל שבקופה ותמחוי אין קנין ממון של שבט עניים כי הממון הוא בעצם ממון בני העיר, אלא שחל דין בקופה ותמחוי שיתחלק לצורכי צדקה. משו"ה יתכן שמותר להשתמש בקופה ותמחוי גם לצורך החזקת עשיר עשוק שמך כדי שלא יפסיד. 106)

מאידך לפי הרי"ף מותר לעשיר לקחת אפילו לש"ו ומעשר עני כשהוא עשוק כדי שלא יעני יותר משום שלדעתו מצות "והחזקת בו" מתרת שימוש אף בממון הקנוי לעניים.

והגמרא (דף ז ב) מסיקה: דביומי ניסן יקרא ארעתא וביומי תשרי זל ארעתא דכ"ע נטרי עד ניסן ומזבני והאי הואיל ואיצטריכא ליה זוזי זבין כדהשתא. עד פלגא אורחיה למיזל טפי לאו אורחיה למיזל עכ"ל. ונראה שהגמרא כאן הניחה יסוד והוא שבמצב שהקרקעות עומדות להתייקר מתשרי עד ניסן יש לקרקעות ע"פ דין שני ערכי שוק - ערך כעת בתשרי וערך בניסן הבא, ומשו"ה כשימצא בתשרי מי שיקנה אותן בחצי דמיהן של ניסן אין בעל השדה זכאי ליטול מעשר עני כי כך דרכן של מחיר הקרקעות ובכן אין לו הפסד מיוחד. ברם כשאין מי שיקנה אותן לכל הפחות בחצי דמיהן וזקוק לכסף ואם ימכרן יפסיד יותר מחצי דמיהן יש לו רשות לקבל לש"ו ומ"ע. ומסתבר שהמתיר הוא מצות "והחזקת בו" - שכן במקום הפסד מרובה חלה מצוה זו לעזור לו. אך חלוק הציור הזה מהציור הראשון כשהיה עשוק ומקבל צדקה אפילו בהפסד מעט. מצות "והחזקת בו" חלה לעזור לעשוק מהכסף של לש"ו ומ"ע גם בעשוק כל שהוא. ואילו בשינוי השערים בין ניסן לתשרי כך היא דרכו של העולם ואינו עשוק. רק כשיש הפסד מרובה והוא הפסד יותר מחצי ערך הקרקעות הותר לו לקחת מלש"ו וממ"ע.

אמנם הרמב"ם בפ"ט מהל' מתנות עניים (הל"ז) נטה קצת מפ"י הרי"ף וז"ל מי שהיו לו בתים שדות וכרמים ואם מוכרן בימי הגשמים מוכרן בזול ואם הניחן עד ימות החמה מוכרן בשויהן אין מחייבין אותו למכור אלא מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהן ולא ידחוק עצמו וימכור שלא בזמן מכירה עכ"ל. לפי הרמב"ם מדובר שהקרקעות ירדו בתשרי חצי דמיהן משוין בניסן, והפסד של חצי דמים מהווה הפסד מרובה כדי להתיר לו מעשר עני ע"מ להחזיקו שלא יעני. אך מוגבל שיעור מעשר עני שנותנים לו עד כדי ההפסד מרובה שהפסיד והוא חצי שווי הקרקע שבניסן, ואסור לתת לו יותר. 107)

(ב) פרש"י

רש"י פירש שקרקעותיו הוזלו ושוות פחות ממאתים זוז, ואם ירד גם שער כל הקרקעות יש לו לקחת אפילו אלף זוז מלש"ו ומ"ע כי נחשב לעני גמור. אבל אם קרקעות דכ"ע נתייקרו ושלז הוזלו משום שהיה זקוק לכסף "אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה", ופירש רש"י ז"ל שהרי שוות קרקעותיו מאתים זוז עכ"ל. ולכאורה קשה, הלא מבואר במשנה (מס' פאה פרק ה' משנה ד') ז"ל בעה"ב שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני יטול וכשיחזור לביתו ישלם דברי ר"א וחכ"א עני היה באותה שעה עכ"ל. והנה כאן הרי למעשה אינו יכול לקבל מאתים זוז עבור קרקעותיו ואפי' ננקוט שע"פ דין קרקעותיו שוות מאתים זוז למה לא יטול לש"ו ומ"ע כמו בעה"ב העובר מקום למקום הנחשב ל"עני באותה שעה" וגם כאן הוא "עני באותה שעה".

ונראה שבבעה"ב העובר ממקום למקום אין לו במציאות ממה לחיות, ולכן למרות שע"פ דין עשיר הוא יש לו רשות לקחת לש"ו ומ"ע משום ש"עני היה באותה שעה". ואילו כאן מדובר כשיש לו ממה להתקיים, ורוצה לקחת לש"ו ומ"ע מדן עני ממש כשאר עניים הלוקחים אפילו אלף זוז בבת אחת מלש"ו ומ"ע. ומאחר שע"פ דין עשיר הוא - "שהרי שוות קרקעותיו מאתים זוז" - אינו לוקח כלל.

ובמסקנת הסוגיא "דביומי ניסן יקרא ארעתא וביומי תשרי זיל ארעתא" פרש"י ז"ל הלכך עני לא הוי דיטול שוה אלף דינר הואיל וביומי ניסן שוות קרקעותיו מאתים ועשיר לא הוי הואיל ולכ"ע נמי לא הוי שויין השתא מאתים, הלכך משלימין לו עד מאתים, והיינו מחצה דעד פלגא אורחיה למיזל, טפי לא עכ"ל, דברי רש"י טעונים ביאור.

ונראה שיסודו כנ"ל שלקרקע המשתנה בשוויה מניסן עד תשרי יש ע"פ דין שני ערכים - ערך כעת בתשרי וערך שני כפי ניסן הבא. ושני הערכים חלים בו בזמן בתשרי, ויוצא שיש סתירה בדינו. הרי לפי השער של תשרי עני הוא, ואילו לפי השער של ניסן עשיר הוא. משום כך א"א לתת לו אלף זוז, אך נותנים לו עד מאתים זוז כדי שממ"נ יהיה עשיר.

וניתן להוסיף שבחלוקת מתנות עניים מצויים שיעורים שונים. וכפי שהעלה הרמב"ם בפ"ט מהל' מתנות עניים (הלי"ג) ז"ל מי שיש לו מזון שתי סעודות אסור לו ליטול מן התמחוי. היו לו מזון י"ד סעודות לא יטול מן הקופה. היו לו מאתים זוז אף על פי שאינו נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול לש"ו ומ"ע, היו לו מאתים חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחד הרי זה מותר ליקח עכ"ל. ונראה שהשינוי בשיעורים הוא מחמת ההבדל ביסוד דיניהן של מתנות עניים אלו. קיימות שתי הלכות במתנות עניים: א) ממון עניים וקנינים; ב) מצות צדקה. לקט שכחה פאה ומעשר עני מהווים ממון עניים וקנינים. גברא שנקרא בשם עני יש לו קנין בגופו של ממון העניים, ועקב כך יכול העני ליטול בבת אחת כמה לש"ו ומ"ע שהוא רוצה - ואפילו אלף זוז - שכן לוקח את הממון שלו. מאידך קופה ותמחוי הם ממון העיר אלא שמצות צדקה מחייבת את בני העיר להחזיק את ידי העניים ולחלק להם את די מחסורם. משו"ה אין העני זכאי לקבל רק את די מחסורו - והוא לפי השיעורים שכתב הרמב"ם - ב' סעודות לתמחוי וי"ד סעודות לקופה.

ומסתבר שה"ה בנידון דידן אליבא דרש"י. לפי שומת ניסן שוות הקרקעות מאתים זוז ולכן אין בגברא חלות שם עני אלא נקרא בשם עשיר. עכ"ז חסרה לו היכולת של אדם שיש בידיו מאתים זוז כי לפי השער של עכשיו בתשרי אין הקרקעות שוות מאתים. לכן חלה מצות צדקה דעלמא לחלק לו את די מחסורו - דהיינו עד מאתים זוז ולא יותר. במקרה זה אין לו קניני ממון בגופם של הלש"ו ומ"ע אלא שחלה רק מצות חלוקה של צדקה לתת לו די מחסורו ומקבל עד מאתים זוז בלבד.

ונראה לפי הנ"ל שלפי רש"י בעשיר ההולך ממקום למקום ואין לו כסף וזכאי ליטול לש"ו ומ"ע שאינו רשאי לקחת אלף זוז שהרי הגברא הוא עשיר ולא עני ובכן אין לו קנינים בממון עניים. מצות צדקה דעלמא חלה לתת לו די מחסורו. ובכן נותנים לו עד מאתים זוז ולא יותר.

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת בבא קמא דף ז עמוד ב

גמ'. והכא נמי גבי נזקין וכו'. עיין ברא"ש. בביאור הגמרא נראה ששעבוד הנכסים של הניזק בנכסי המזיק חל על העידית בלבד. אלא שיכול לטעון ליתן לו בינונית מצד שעבוד הגוף ומדין תביעה בעלמא. (108) והנה כפי שהגמרא יסדה יש לקרקע שני שערים - הערך דתשרי בזול והערך של ניסן ביוקר, ובכן אם יטול עידית שיש עליה שעבוד נכסים המהווה מקצת קנין יוכל לגבות יותר כפי שער הזול של עכשיו. מאידך בתובע מבינונית שאין בהן זכות שעבוד אלא תביעה בעלמא הבעלים יכולים להעריכן כפי השער דיוקרה של ניסן ולתת לו פחות קרקע.